

„Путь из варяг в греки“. Географски и исторически параметри

Пътуванията на източните викинги на юг към Византия представляват историческо отражение на митологемата за архетипа на пътя в скандинавската митология. Походите на варяжките вождове и крале към Византия - привлекателно средновековно културно-политическо пространство, и нейната снага - периферни зони, които днес съставляват славянски страни: България, Русия, Сърбия¹, са имали предимно търговско-военна цел². Те са се извършвали в реалното историческо време. В действителното историческо битие конунгите несъзнателно и съзнателно повтарят архетипа на пътя, който в митичното време - *illo tempore*, е бил очертан от подвизите на основните скандинавски богове Один и Тор в митическите предания на скандинавските народи. За да се анализират реалистичните измерения на повторението на пътя, изграден от митологически фигури, но повтарян или имитиран от действителни личности, е необходимо да се вземат в предвид две перспективи: географска, историческа.

1. Географски параметри на пътя на варягите на юг

Пътят на източните викинги на юг може да се разглежда в два компонента: първи маршрут - от Швеция в Киев и втори такъв - от Киев към Византия, тъй като центърът на древната Руска държава е бил значимо политическо и търговско средище, служещо за база на рус (както са били наричани варягите във Византия и Западна Европа, както предстои да се убедим), които се придвижвали към Византия³. Най-общо казано, пътят на варягите към гърците или на руски *„путь из Варягъ въ Гръкъ“* представлява воден път, който осъществява връзка между Скандинавия, Киевска Русия и Византийската империя⁴. Този път позволявал на варягите да установяват директни търговски връзки с Византия и довел до заселването на някои от тях в териториите на днешните Беларус, Русия и Украйна⁵. *Путь из Варягъ въ Гръкъ* представлявал воден път, който включвал Балтийско море, някои реки, вливащи се в същото това море,

¹ Божилов, Иван „Византийският свят“, София 2008

² Blöndal, S. *The Varangians of Byzantium*, Cambridge 1978

³ Пак там

⁴ Бернштейн-Коган С. В. „Путь из варяг в греки“, В: Вопросы географии 1950

⁵ Звягин Ю. Ю. „Путь из варяг в греки. Тысячелетняя загадка истории.“ Москва 2009

както и реките, принадлежащи към Днепърската речна система заедно с техните вододелителни⁶.

1.1. Описание на пътя от Швеция към Европейска Русия

Пътят на източните викинги на юг започвал в Скандинавия. Отправната точка са скандинавските търговски средища като Бирка (Birka)⁷, Хедбю (Hedeby) и Готланд (Gotland)⁸. Пътят минавал и през Балтийско море, наричано в скандинавските митически представи и Източното море (Östersjön на шведски)⁹. Пътят включва и Финския залив между днешните Финландия, Естония и Русия; река Нева и Ладожкото езеро (на руски *Ладожское озеро*, на старофински *Nevajärvi*, на модерен фински *Laatokka*, на шведски *Ladogainsjön*)¹⁰. Оттам той следва река Волков, върви нагоре по течението и минава през градовете Старая Ладога (на руски *Старая Ладога*; фински *Vanha Laatokka*, а на старонорвежки *Aldeigjuborg*) и Велики Новгород (на руски *Великий Новгород*; а на староскандинавски *Holmgard*)¹¹. По-нататък пресича и езерото Илмен (на руски *Ильмень*; на фински *Ilmajärvi*), чието название се превежда като „малко езеро”, разположено в Новгородска област¹². После продължава нагоре по река Ловат, извираща от днешен Беларус и по река Куня (Кунья) в Псковска област в Европейска Русия; както и вероятно и по река Сърбужка¹³. Приток води до Торопска река, която се влива в Западна Двина, наречена още и Даугава, тече през днешни Русия, Беларус и Латвия и се слива с Балтийско море при град Рига¹⁴. От Западна Двина, варяжките ладии се насочват нагоре по течението нейния ляв приток - река Каспля, и по Катюнска река се влива в Днепър¹⁵. През река Днепър, водната артерия, изпълнена с множество опасни бързеи и рифове, но заедно с това съставляваща основата на варяжкия път, се пристига в Киевска Русия, както и в Константинопол, както ще видим по-нататък¹⁶.

Сведения за потеглянето на варягите от своите земи в Скандинавия, включително и конкретни топоси можем да намерим и в „Повести временных лет”, още

⁶ Пак там

⁷ Arbman, H. *Birka, Sveriges äldsta handelsstad*, Stockholm 1939

⁸ Звягин Ю. Ю. „Путь из варяг в греки. Тысячелетняя загадка истории.” Москва 2009

⁹ Nosov, E. N. “Historical ties between the population of the Novgorod Land centre and the Baltic countries in the 9th-10th centuries”, In: *ISKOS* 4, 1984

¹⁰ Raudonikas, W. J. ”Svenskt och finskt i Gardarike. Grävningar i Ladogaområdet”, I: *Fornvännen* 1930, 352-369

¹¹ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

¹² Пак там

¹³ Пак там

¹⁴ Vernadsky, G. *Byzantium and Southern Russia. Two Notes, Byzantium*, Cambridge 1941

¹⁵ Плечко, Л. А. “Старинные водные пути”, Москва 1985

¹⁶ Пак там

наречена на руски „Первоначальная летопись” или *Несторова летопись*¹⁷. Топоците, отразяващи местата, през които варягите минават, потегляйки от Скандинавия към Европейска Русия през Балтийско море, са споменати¹⁸. Според летописа скандинавците тръгват от старите търговски средища: Сигтуна, Бирка и Висбю и минавали през балтийските центрове Волина (Йомсбург), Старигард, откъдето стигали за Киев¹⁹.

1.2. Описание на пътя от Европейска Русия към Византия

Поради значимостта на Киев като търговско-политическо средище, той може да се определи като пресечна точка, разделяща на две пътя на източните викинги наоуг²⁰. Няколко са историческите източници, от които черпим сведения за географското описание на маршрута на варягите, тръгнали на юг, към Константинопол от Киев. Но на първо място намираме изчерпателна информация основно в съчинението на византийския император Константин VII Порфирогенет (913-959), известен и с прозвището Багренородни – „За управление на империята” или на старогръцки *Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος* или на латински *De Administrando Imperio*²¹. Най-общо казано, византийският император посочва, че русите са се придвижвали от своята Киевска държава до византийските земи с лек тип плавателни съдове, наречени „моноксила” или „ладии” на руски²².

На първо място е упоменато, че този тип плавателни съдове се наричали моноксила (от гръцки „моноксилон” (*μονόξυλον*), „моно” – един и „ксилон” – дърво)²³. Те представлявали малки компактни товарни лодки (ладии)²⁴. С тях източните викинги-варяги слизали от руските земи и се придвижвали към Константинопол²⁵. По-точно, те тръгвали от Новгород, където княз Светослав (945-972), син и пряк наследник на руския княз Игор Стари (Ингвар) (912-945), е имал свое седалище. Моноксили потегляли и от други региони, сред които и следните: областта Смоленск около едноименния град, която е била разположена на източноевропейската равнина, в горната част на река Днепър, на средоточието на западното крайбрежие на река Двина и басейна на река Волга; град Телиоца, понастоящем известен и като Любеч, разположен

¹⁷ Franklin, S & Shepard, J. *The Emergence of Rus 750-1200*, London 1996

¹⁸ Пак там

¹⁹ Franklin, S *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950-1300*, Cambridge 2002

²⁰ Franklin, S & Shepard, J. *The Emergence of Rus 750-1200*, London 1996

²¹ Jenkins, R. H. *Constantine VII Porphyrogenitus, De administrando imperio: Commentary*, London 1962

²² Пак там

²³ Arnold, B. *Pirogues monoxyles d'Europe centrale – construction, typologie, evolution 1-2*. Archaeologie neuchâteloise 20-21. Neuchâtel 1996

²⁴ Brøgger, A.W. & H. Shetelig, *The Viking Ships - Their Ancestry and Evolution*. Oslo 1971

²⁵ Heather, Peter *Empires and Barbarians: the Fall of Rome and the Birth of Europe*, Oxford 2010

в Черниговската област в северна Украйна; град Чернигов в същата област; и Вишеград в Киевска област²⁶. С други думи четирите града или точни средища, от които моносилите тръгвали за Константинопол, били Новгород, Любеч (Τελουτζα), Чернигов (Τζερνιγωγα), Смоленск (Μιλνισκα) с Вишеград²⁷. Сред тях най-насевер се намирал град Новгород (Νεμογαρδα), наричан и Холмгард, който е бил разположен на езерото Илмен, до течението на река Волков²⁸. Останалите три средища се намирали близо на крайбрежието на долното течение на река Днепър, с изключение на Чернигов, който е бил на брега на реката Десна, приток на Днепър²⁹.

Всички моносили са идвали надолу (на юг) по река Днепър и били събирани заедно пред град Киев, по-конкретно до укрепление, наричано Киоава или Самбатас³⁰ от Константин Порфирогенет³¹. Три арабски географски хроники от десети век придават названието Самбатас (Занбат) и на Киев, главния град на русите – Ибн Рустех, Гардези и Худуд-ал-Улум³². Товарните ладии с гръцкото название „моносила” били доставяни и от някои подчинени славянски племена, сред които са кривичите³³ и лензанените³⁴. Тези славянски племена построявали моносилата в своите планински области в протежение на зимата³⁵. Щом ги подготвяли и натоварвали в началото на пролетта, докато ледовете и снегът се топели, те плавали с тях по съседните езера, втичащи се в река Днепър, където те продължавали пътя си надолу по течението и по посока Киев. Императорът хронист споменава и, че всяка година тези славянски племена продавали своите такива товарни лодки на русите в Киев³⁶. В Киев русите купували тези съдове и ги снабдявали с гребла и други приспособления, които взимали от собствените си моносили, които разглобявали³⁷.

В месец юни русите предприемали пътуване надолу по течението на река Днепър отново и се спускали във Витичев (на украински Витачів), крепост на дясната

²⁶ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

²⁷ Макаров, Н. А. „Средневековое расселение на Белом Озере”, Москва 2001

²⁸ Martin J. *Treasure of the Land of Darkness. The Fur Trade and its Significance for Medieval Russia*, Cambridge 1986

²⁹ Мельникова, Е. А. *Древняя Русь в свете зарубежных источников*, Москва 1999

³⁰ Brutzkus, J. “The Khazar Origin of Ancient Kiev”, In: *Slavonic and East European Review. American Series*, 1944, Vol. 3, No. 1, pages 108-124

³¹ Илински, Г. „Самбатас Константина Порфирородного”, В: М. Тершаковець *Юбилейный сборник на пошану Академика Грушевского*, Киев 1929

³² Brutzkus, J. “The Khazar Origin of Ancient Kiev”, In: *Slavonic and East European Review. American Series*, 1944, Vol. 3, No. 1, pages 108-124

³³ Рыбаков, Б. А. „Древняя Русь”, Москва 1963

³⁴ Греков, Б. Д. „Киевская Русь”, Москва 1949

³⁵ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

³⁶ Пак там

³⁷ Пак там

страна на реката. След като бивали събирани заедно една до друга в продължение на три дни, ладиите отново бивали спускани по долното течение на Днепър, където няколко рифове – подводни скали, забавяли пътя³⁸. Първият риф се наричал Есупи, което означавало на старославянски и на староруски „Не заспивай“; тази преграда била много тясна и по средата се виждали високи скали, които изпъквали и изглеждали като острови. Водата се блъскала о тях, избликвала и се разбивала на противоположната крайбрежна страна в мощен грохот³⁹. Следователно русите не се осмелявали да минават покрай тези скали, а се доближавали до сушата, където разтоварвали робите, които превозвали за продан, а останалия товар оставяли на борда на моноксилата, която пренасяли или на рамо или влачейки⁴⁰. Демонтировали греблата от ладиите, за да ги влачат по-леко. Някои заставали на носа на ладията, други – в средата на съда, докато трети стоели на кърмата. Така те преминавали първия риф, като заобикаляли острите скали и се движели покрай речния бряг. Щом преминавали него, русите отново се качвали на борда на моноксилата робите и отплавали. Натъквали се и на втори риф, наречен на руски „улворси“, а на славянски – „острову нипрач“, което означава „Острова на подводните скали“⁴¹.

Вторият риф също е бил опасен като първия и по него не можело да се мине. Отново повтаряли действието по време на преминаването на първата преграда. Разтоварвали робите и прекарвали моноксилата. По този начин преминавали и трети риф, наречен „Геландри“, което означавало на старославянски „грохот на бързея“. Следвало и четвърти риф, по-голям от предишните и назован на руски „Ейфор“, а на старославянски „Неасит“, тъй като пеликани гнездели в скалите⁴².

Преди да преодолеят четвъртото препятствие от подводни скали на част от екипажа на моноксилата им бивало заръчвано да бъдат бдителни за печенегите⁴³, докато другите подреждали и взимали търговските стоки, които откарвали на борда на лодката, отвеждали робите по сушата, вързани с вериги, докато не преминат преградата. Самия плавателен съд теглели или пренасяли на рамената си, докато

³⁸ Page, Raymond, I. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials, and Myths*, Toronto 1995

³⁹ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

⁴⁰ Пак там

⁴¹ Пак там

⁴² Пак там

⁴³ В други глави (седма и осма) от съчинението на Константин Порфирогенет е внушено, че русите трябва да бъдат нащрек, тъй като печенегите често ги нападали. Даже може да си спомним в историята на първото българско царство, че в края на десети век и началото на единадесети век княз Светослав напада българските земи и поема поход срещу Византия, но бива принуден да се върне в Киев, който е същевременно нападнат от печенегите.

стигнат до края на рифа от подводни скали⁴⁴. Накрая отново полагали ладията в реката и я натоварвали с всички стоки, които били взели още при вдигане на котва. Отново отплавали.

Предстояло още едно, пето препятствие по течението на Днепър – също риф от подводни скали. Той се наричал на руски „Варуфорос”, а на старославянски „вълнипрах”, тъй като тази преграда образувала голямо езеро. Те отново прекарвали моноксилата по речното крайбрежие, както сторвали при първите два рифа⁴⁵.

Преминавали и през шести риф, наричан „Леанди”, а на старославянски „Веручи”, която означавало „Кипене на водата”. И това препятствие преодолявали по гореспоменатия начин. Стигат и до седми риф, наречен на руски „Струкон”, а на старославянски – „напрези”, което значи „малък риф”. След това минавали през място, наречено „брод Врар” (Крарийска пресечка), където варягите често бивали нападени от печенегите⁴⁶. След като преминал този брод, варягите достигали остров Свети Григорий, където имало един огромен дъб, до който извършвали жертвоприношения; принасяли живи петли в жертва⁴⁷. На жертвеника забивали и стрели в кръг. Слагали и парчета хляб, месо, каквото имали на разположение, както повелявал техният обичай. Също така на остров Свети Григорий те хвърляли жребии дали да заколят и изядат петлите или да ги оставят живи. Именно от този остров, докато не стигнат до река Селина, русите не изпитват страх от набези на печенегите. В продължение на четири дни се спускали по река Селина, докато не стигнат до езерото, в което реката се влива и където се намира остров Свети Етериос (на руски Еферий), наречен и Березан. Щом пристигнат на този остров, русите почивали два или три дни и оборудвали товарните си лодки с необходимата екипировка като платна, мачти и рулове, които отнасяли със себе си. Понеже това езеро е устие на тази река и води надолу към морето, а островът Свети Етериос е разположен в морето, те пристигали оттам в река Днестър. При благоприятни атмосферни условия потегляли и се прехвърляли и в реката, наречена Аспрос⁴⁸. След това продължавали своя път и достигали устието на река Дунав, река Селинас, където печенегите често ги нападали⁴⁹. Но веднъж преминал ли Селинас, варягите не се страхували от нападения на печенегите, тъй като се чувствали сигурно.

⁴⁴ Пак там

⁴⁵ Пак там

⁴⁶ Пак там

⁴⁷ Пак там

⁴⁸ Михайлов, Емил Хр. „Руси и българи през ранното средновековие (602-964)”, София 1990

⁴⁹ Пак там

В последствие, обаче, предстояло навлизане в територията на България и пристигане до устието на река Дунав, където били излагани на потенциална опасност от други чужди народности. От Дунавското устие те продължавали към Конопас, а оттам, следвайки черноморското крайбрежие, стигали до крепостта Констанция, а оттам по река Варна се придвижвали към река Дичина, като и двете реки принадлежат към българските земи. От последната река те достигали областта Месембрия (Несебър), където започва да се забелязва крайт на тяхното изпълнено с премеждия пътуване⁵⁰.

Император Константин Порфирогенет също така споменава и за тяхната склонност да се справят с препятствия, както и техния суров начин на живот, която суровост особено ярко се проявявала и през зимния сезон⁵¹. В началото на ноември техните вождове сбирали всички руси и всички заедно напускали Киев наведнъж и се отправяли на „полюдия“, което означава „обиколки“ към областите, населявани от вервиани⁵² и друговичи (драговити или древляни)⁵³, както и кривичи⁵⁴ и севери⁵⁵, както и от останалите подчинени славянски племена⁵⁶. Прекарвали там до края на зимата, по-конкретно до началото на месец април. Точно тогава, когато започнат да се топят ледовете на река Днепър, русите се връщали в Киев, където приготвяли своите моноксили и се спускали към Румъния и Черноморието, както бе подробно упоменато⁵⁷.

Славянски и старонорвежки наименования на рифовете по река Днепър, придружени с превод на български и гръцки според „За управление на империята“ на Константин Порфирогенет⁵⁸

Старославянски	Старонорвежки	Гръцки	Превод на български
Не сюпи	Sof eigi	Εσσουπη	Не спи
Островинъй прагу; сурский	Holmfors	Ουλφορσι	Островен водопад; страховит
Звонец(кий);	Gellandi	Γελανδρι	Гаф; ревящият
Ненаситец(кий); неясити	Euforg	Αειφορ; Νεασητ	Ненаситният; с пеликани
Волний; Волнинский	Varufors	Βαρουφορος	Вълнисти водопади
Таволжанский; Виручи	Hlæjandi	Βερουτζη	Плясък; громък
Лишний; Набурзи	Strukum	Ναπρεζη	Излишен; изобилствен; бързи

⁵⁰ Пак там

⁵¹ Мельникова Е. А. „Древняя Русь в свете зарубежных источников“, Москва 1999

⁵² Мачинский Д. А. „Миграция славян в I тыс. н. э (по письменным источникам с привлечением данных археологии)“, Москва 1981, стр. 39 - 51

⁵³ Седов, В. В. „Восточные славяне в VI-XIII вв.“, Москва 1982, стр. 101 - 102

⁵⁴ Седов, В. В. „Длинные курганы кривичей“, Москва 1974, стр. 36 - 41

⁵⁵ Павел, Георгиев „За произхода на северите, В: „България, земя на блажени... In memoriam Professoris Iordani Andreevi, Велико Търново 2010

⁵⁶ Мельникова Е. А. „Древняя Русь в свете зарубежных источников“, Москва 1999

⁵⁷ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) Constantine VII *De administrando imperio* 1967

⁵⁸ Collective “Constantine VII Porphyrogenetos”, In: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, page 502

2. Исторически параметри на пътя на варягите на юг

Досега разгледахме географското описание на пътя на варягите към Византия, които дават данни за географското описание на пътя на варягите към Византия на юг. Но, за да възприемем техните пътувания към византийските земи като историческа проекция на скандинавския митическия архетип, би било необходимо да проследим и историческите аспекти на този път.

2.1. Относно етническата принадлежност на „рус“

Кои точни викинги са поели по „път из варяг в греки“? Коя точно група или подразделение на тази скандинавска обширна етническа общност е посещавала или се е заселвала във Византия? Би било уместно да отличим русите (варягите) от останалите викингски племена. Изясняване на точната същност на типа викингска общност, поела към Византия, е компонент от историческото естество на пътя на юг. С други думи, добре е да сме наясно, че варягите и русите, наричани най-общо източни викинги, не са били тъждествени с норманите на запад или норвежките викинги, посетили и заселили други области⁵⁹.

В историческата наука съществуват три становища относно същността на народността „рус“. От една страна според едни учени понятието се свързва със шведско-фински произход и обозначава северноевропейска или скандинавска културно-етническа принадлежност; това е т. нар. норманистка теза⁶⁰. За тази теория се застъпват изследователи като датския лингвист и историк Вилхелм Томсен⁶¹, британските историци Джонатан Шефард и Саймон Франклин⁶², както и немския историк и етнолог Герхард Мюлер, който подчертавал скандинавско (особено шведско) превъзходство над славянския „примитивизъм“ и следователно приемал, че русите - основатели на руската държавност, произхождали от Швеция⁶³. От друга страна обаче голяма част руски историци поддържат позицията, че „рус“ нямат връзка със скандинавските етнически групи, а са славянски племена, населявали земите на европейска Русия и положили основите на Руската държавност. Сред тези учени са именити руски археолози и историци като Е. Мелъникова⁶⁴, В. Петрухин⁶⁵, Е. Н.

⁵⁹ Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

⁶⁰ Пак там

⁶¹ Томсен, Вилхелм „Начало руского государства“ (превод от немски), Москва 1891

⁶² Franklin Simon & Shepard Jonathan *The Emergence of Rus*, Oxford 1996

⁶³ Duczko, Wladyslaw *Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Brill 2004

⁶⁴ Мелъникова, Е. А. & Петрухин В. Я. „Название „Русь“ в этнокультурной истории Древнерусского государства (IX-X вв.), Москва 1989

Носов⁶⁶, Борис Рыбаков⁶⁷ сред много други, както и Михаил Ломоносов, който смятал, че варягите (източните викинги, наричани рус) били западни славяни, населявали балтийското крайбрежие⁶⁸ и следователно нищо общо със северно-германската скандинавска етническа принадлежност. Третата тенденция съчетава хипотезите от предходните две тенденции. Тя е подкрепяна от учени като Михаил Артамонов⁶⁹, които смятат, че Киевската държава обединявала два типа руски племена - южните руси, които се причислявали към славянските племена, и северни руси, които идвали от север и били германски народи (скандинавци); с други думи „русите“ могат да се приемат като смес от славянски и скандинавски етнос.

Още в Началната руска летопис - „Повесть временных лет“, е направен опит за разграничение между варягите и останалите викингски племена⁷⁰. На първо място може да се възприеме географския характер на това разграничение – варягите били онези викинги, които през 856 година покорили славянските племена, сред които словини и кривичи, населявали земите на изток от Скандинавия⁷¹. Тези славянски племена, понеже не могли да управляват своите земи, призовали варяжките руси да ги управляват в замяна на данъци⁷². Още анонимният хронист, освен това, споменава, че русите били „конкретни варяги“, тоест конкретна група от източните викинги, идващи от Швеция⁷³. Като допълнение, летописецът споменава, че има други викингски групи като например шведите, норманите, англите, готландци⁷⁴... Така, русите били група викинги, които мигрирали на изток първоначално, отвъд Балтийско море, към земите, намиращи се на изток от югоизточните балтийски крайбрежни райони. С други думи, хронистът е възприемал понятието „рус“ като наименование на група скандинавци, преселваща се от Скандинавия в Източна Европа, където основали Киевска държава⁷⁵.

В друг източник русите също били разглеждани като отделна група скандинавци, отличаваща се от множеството викингски общности. Според „Бертинските летописи“ (*Annales Bertiniani*) – наративен източник за историята на

⁶⁵ Петрухин, В. „Начало этнокультурной истории Руси IX—XI веков“, Смоленск 1995

⁶⁶ Носов, Е. Н. „Первые скандинавы в Северной Руси“, В: Викинги и славяне, Москва 1998

⁶⁷ Рыбаков Б. А. „Киевская Русь и русские княжества в XII—XIII вв.“, Москва 1982

⁶⁸ Duczko, Wladyslaw *Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Brill 2004

⁶⁹ Артамонов, М. И. „Вопросы расселения восточных славян и советская археология“, Москва 1967

⁷⁰ Адрианова-Перетц, В.П & Лихачев Д.С „Повесть Временных Лет“, Санкт-Петербург 1996

⁷¹ Дубов, И. И. „Северо-восточная Рус в эпоху средневековья“, В: Историко-археологические очерки, Ленинград 1982

⁷² Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

⁷³ Klejn, L.S. “Soviet archaeology and the role of the Vikings in the early history of the Slavs”, In: *Norwegian Archaeological Review* 1975, 5: 1-4

⁷⁴ Адрианова-Перетц, В.П & Лихачев Д.С „Повесть Временных Лет“, Санкт-Петербург 1996

⁷⁵ Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

Франкската империя и Германия през периода между осми и девети век, назован на името на манастира „Свети Бертин“ в днешна Франция, католическият светец и епископ Пруденций Труаски (на френски Prudentius de Troyes) (843 – 861), се натъкнал на хора с названието „рус“, които пък били идентифицирани от франкските власти като „шведи“⁷⁶. Рус са представени в същите анали и като пратеници на Византийската империя пред франкския император Лудвиг Благочестиви (813 – 840), който посрещнал ескорта им близо до град Майнц (в Ингелхайм)⁷⁷. Според анализите те били разпитани от Лудвиг Благочестиви, който не бил чувал за такова название⁷⁸. Според този разпит русите се идентифицирали като шведи-свеи, които били едно от племената (заедно с даните), които монах на име Ансгар трябвало да покръсти. Тези шведи наричали себе си „рус“⁷⁹.

Разпознаването на „рус“ като свеи от Швеция се съдържало и в сведенията на по-късни извори, които отъждествявали тези хора с нормани, както викингите били наричани на запад - на латински „normanotum gentes“⁸⁰. Това название възниква например в хрониката на историка дякон Йоан (умрял 1009 г.) - Хроникон Венетум (Chronicon Venetum), който споменал, че русите нападнали Константинопол 860 година от север⁸¹. Това не оставя никакво съмнение, че не се касае за славянски племена⁸². Племената „рус“, които живеели на север от Черно море и Византия заедно с редица други фински и славянски племена, вероятно установили господство над тях, но със сигурност са сътрудничели с други, като си запазили своята скандинавска идентичност⁸³.

Арабски източници също идентифицират русите като скандинавска народност, която коренно се отличава от славяните⁸⁴. Тези извори представлявали летописи на арабски географи и пътешественици. Те внимателно правели разлика между двете племена - славяни и руси като коренно различаващи се един от друг типове народи⁸⁵.

⁷⁶ Nelson, J (trans.) *The Annals of St-Bertin*, Manchester 1991

⁷⁷ Garipzanow, I “The Annals of St. Bertin (839) and *Chakanus of the Rhos*”, In: *Ruthenica* 2006, No. 5, pages 7-11

⁷⁸ Пак там

⁷⁹ Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

⁸⁰ Nelson, J (trans.) *The Annals of St-Bertin*, Manchester 1991

⁸¹ Logothetes Symeon *Chronicon*, Bonn 1838, online

⁸² Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

⁸³ Jansson, I “Skandinavien, Baltikum och Rus under vikingatiden”, In: A. Loit *Det 22. Nordiske historikermøte Oslo 13.-18 August 1994*, vol. I: *Norden og Baltikum*, Oslo 1994

⁸⁴ Birkeland, H *Nordens historie I middelalderen etter arabiske kilder* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Historiske-Filosofiske Klasse No 2), Oslo 1954

⁸⁵ Montgomery, J.E. “Vikings and Rus in Arabic Sources”, In: Y. Suleiman *Living Islamic: Studies in Honour of Carole Hillenbrand*, Edinburgh 2002

Фундаментални ислямските източници, приемащи, че русите не са славянска народност, са Ибн Хаукал – арабски географ и пътешественик пътуващ от Багдад в десети век; Мохамед Ал-Идриси – арабски географ и египтолог, живял и творил единадесети и дванадесети век; както и Ахмед ибн Фадлан – арабски писател и дипломат във Волжка България, живял през първата половина на десети век⁸⁶. Най-вярно и убедително е описанието на Ибн Фадлан, според когото хората „рус“ (руси-ях), които пътували като търговци за хазарската столица Итил, не били славяни⁸⁷. Той внушава, че русите се отличавали коренно от последните, като описва тяхната външност - телосложението (високи и руси), дрехите и оръжията, както и женското облекло (железен нагръдник).⁸⁸

Освен това персийският пътешественик от десети век Ибн Руста (Ахмед ебн Росте Есфахани), пътувал в Новгород, свидетелства, че народността „рус“ живеела на остров, покрит с гъсти гори, и опустошавали и подчинявали славянските племена, като с кораби достигали до техните земи⁸⁹. Нещо интересно е, че според него представителите на тази група носели чисти дрехи със златни накити⁹⁰. Освен това той описал с подробности как русите покорили и експлоатирали славяните, които били отвеждани на кораби като роби и продавани за арабския свят⁹¹.

Като допълнение на тезата за нормандския произход на русите, можем да споменем и византийските извори. Самите византийци не поставят знак за равенство между руси (рос) и някое от славянските племена, населявали северните и западните периферии на тяхната империя. Например според византийския светец, държавник и църковен писател-хронист Симеон Метафраст или Симеон Логотет и неговия Синаксарион – сборник със жития на светци, русите, които потеглили на поход срещу Византия и са я обсадили 860 година, са били отделна народност, наричана рос (Ρῶς) и се е отличавала от християнизираниите славяните в покрайнините на Византийската империя⁹². Освен това, той ги нарича и „дромити“ – Δρομίται, която се родее с гръцката

⁸⁶ Пак там

⁸⁷ Pons-Sanz, S.M. “Whom did al-Ghazal meet? An exchange of embassies between the Arabs from al-Andalus and the Vikings”, In: *Saga-Book* 28 2004; 5-28

⁸⁸ Gwyn Jones, *A History of the Vikings*, Oxford 2001

⁸⁹ Hedenstierna-Jonson, Ch. “Rus, Varangians and Birka Warriors”, In: L. Holmquist Olausson & M. Olausson *The Martial Society, Aspects on Warriors, Fortifications and Social Change from the Bronze Age to the 18th Century*, Stockholm 2009

⁹⁰ Ибн Даста, Абу-Али Ахмеда Из. „Книги драгоценных сокровищ” - онлайн източник http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/X/Garkavi_mus_pis/23.htm

⁹¹ Gwyn Jones, *A History of the Vikings*, Oxford 2001

⁹² Davidson, Ellis *The Viking Road to Byzantium* Oxford 1976

дума за „преминаване“⁹³. Това загатва за придвижваща се общност през вододели, нещо, което е било характерен епитет за варягите и викингите като цяло, а не за установилите се славяни. С други думи, за разлика от заседналите славяни, русите били народност, която се придвижвала често и то преминавайки през вододели и плавателни канали, с плавателни съдове, както ще видим по-нататък. Логично, тази особеност сближавала русите с останалите скандинавските народи. Това съждение бива потвърдено и в разгледаната в детайли глава девета на трактата на Константин VII Порфирогенет „За управление на империята“, където се споменава, че печенегите били съседни племена на варягите⁹⁴. От печенегите „рос“ купували рогат добитък, коне и овце, тъй като нито едно от тия животни не се намирили в северните райони на Скандинавия и Русия (Росия)⁹⁵, но пък скотовъдството на такива животни било поминък на заседналите славяни в териториите на европейска Русия например⁹⁶. Още една отклика внушава Константин Порфирогенет в своя трактат – за разлика от славяните, „рос“ съставлявали северна войнолюбива народност⁹⁷.

Накрая, убеждаваме се, че „рус“ не са били славяни и от друга една гледна точка. Хипотезата на датския лингвист Вилхелм Томсен, че етимологията на думата „рос“ няма нищо общо със славянските езици, а е свързана със северна Европа⁹⁸. По-точно, понятието „рос“ има произход, отнасящ се до езиково семейство, различно от индоевропейските езици – подсемейството угрофински езици към уралското езиково семейство. И днес на фински „Руотси“ (Ruotsi) означава „Швеция“. Освен това датският езиковед акцентира, че тази дума съществува и в останалите западно-фински езици, макар и леко трансформирана – например на естонски – „Роос“ (Roos), вожки и карелски – „Ротси“ (Rotsi)⁹⁹. Така че няма никакво съмнение, че „рус“ не са били славянски племена. Следователно с право се възприема, че варягите, които пътували и се установявали в източното крайбрежие на Балтийско море, Русия и земите на юг, идвали от районите на днешна Швеция¹⁰⁰.

2.2. Моноксилата и викингските кораби

⁹³ Василиевски Василий *Русско-византийские исследование*, Санкт Петербург 1893

⁹⁴ Сахаров, Андрей *Дипломати ядревней Руси: IX – первая половина X в.*, Москва 1980

⁹⁵ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

⁹⁶ Пак там

⁹⁷ Пак там

⁹⁸ Thomsen, Vilhelm *The Relation between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, Oxford 1877

⁹⁹ Пак там

¹⁰⁰ Forte, Angelo; Oram, Richard & Pedersen Frederik *Viking Empires*, Cambridge 2005, pages 12-15

Освен етническата принадлежност има и още една характеристика – честото използване на един предмет от материалния бит, което отличавало съществено варягите от славяните. В най-общ план, ежедневната употреба на този предмет придавало на „рос“ една специфична черта – те се придвижвали, често пътували по вода и посещавали чужди земи, населявани от съвсем различни етнически популации. Плавателният съд е фундаментален атрибут на тези скандинавски миграционни процеси към *terra incognita*, непознати земи. Затова корабът заема основно място в бита на викингите, включително и на техните източни разклонения¹⁰¹. Викингският (и варяжкият в случая) плавателен съд обзема достойно място и в средновековната археология и историографията. Както предстои да видим, викингският кораб е съществен атрибут, който отличава скандинавците и от останалите средновековни индоевропейски народи не само по изящния си дизайн, но и по своята лекота, маневреност и пригоденост към различни атмосферни условия¹⁰². Той е централен обект в скандинавската средновековна (и дори днешна) култура, тъй като плавателният съд е служил за практически и религиозни цели¹⁰³. Така е и при походите към Византия. Затова и викингският кораб е основен компонент на историческия образ на пътя на викингите на юг.

Както вече забелязахме, плавателните съдове, с които източните викинги, наричани руси във вече описаните и често цитирани византийски, ислямски и западноевропейски извори, извършвали своите военно-търговски походи към Византийската империя, са били наричани „моноксилни“¹⁰⁴. Самото понятие произлиза от старогръцката дума „μονόξυλον“ (моноксилон), която произлиза от „моно“ – един и „ксилон“ – дърво, тоест буквално „едно дърво“ или лодка, направена от едно дърво. За този тип плавателно средство пише византийския император и хронист Константин Порфирогенет. Моноксилите или еднодървените ладии били доставяни от славянските племена (сред които словини, кривичи), които Киевска Рус била подчинила и асимилирала. Тези лодки били кухи, издълбани отвътре и можели да поберат максимум тридесет или четиридесет човеци. След като ги откупували от славянските племена, варягите ги снабдявали с допълнителни компоненти (мачти, гребла) и ги натоварвали с

¹⁰¹ Blue L, Hocker F, Englert A. *Connected by the Sea. Proceedings of the Tenth International Symposium on Boat and Ship Archaeology Roskilde 2003*, Roskilde 2006

¹⁰² Brøgger, A.W. & H. Shetelig *The Viking Ships - Their Ancestry and Evolution*. Oslo 1971

¹⁰³ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹⁰⁴ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

разнообразни стоки, включително и с роби¹⁰⁵. Освен това тези хем товарни, хем леки и лекоподвижни лодки били използвани и за военните походи на русите срещу византийските земи през девети и десети век¹⁰⁶. Варягите използвали тези маневрени лодки, за да атакуват Константинопол и с цел да могат лесно да отстъпват към варяжките постове със смущаващо висока скорост и подвижност¹⁰⁷. Моноксилите често били включвани във военни походи в съпровод с по-дълги плавателни съдове (галери), които служели за командни и контролни центрове в структурата и разположението на флота¹⁰⁸. Моноксилите били и тесни и пригодени за плаване в реки и за справяне с вълноломи и заобикаляне на препятствия¹⁰⁹; те можели да бъдат пренасяни и на сушата в случай, че подводни скали трябвало да бъдат избегнати или заобикаляни по суша¹¹⁰.

Като допълнение, би трябвало обаче да се уточни, че използването на плавателни съдове от викингите до голяма степен зависело не само от атмосферните условия, но и от природогеографските особености на конкретната местност. В тази връзка е необходимо да се спомене, че докато по-познатите големи викингски кораби, митологизирани като „дракари” с драконова глава в предната част (носа)¹¹¹, са били използвани предимно от норвежките викинги за техните морски експедиции на запад (Великобританските острови и Америка – Винланд)¹¹², то в случая на източните шведски викинги се прибягвало до съвсем други плавателни съдове. Едни обстоятелства са обширните морета и площи на Атлантическия океан, но коренно различни условия предлагат тесните речни пространства и обширни блатисто-гористи територии в Източна Европа като се започне от Прибалтика¹¹³. Затова е необходимо да разгледаме различните видове викингски плавателни съдове, именно с цел да прозрем защо по-малките еднодървени лодки са били за предпочитане при изминаване на „путь из варяг в греки”, отколкото по-добре познатите дълги кораби-дракари.

Може да се каже, че по-малките лодки, ладии и моноксили, както видяхме да се наричат тези по-малко обемисти и по-маневрени плавателни съдове, представляват

¹⁰⁵ Пак там

¹⁰⁶ Пак там

¹⁰⁷ Crumlin-Pedersen, O *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig. Ships and Boats of the North 2*, Roskilde 1997

¹⁰⁸ Пак там

¹⁰⁹ Bill, J. “Ships and Seamanship, In: Peter Sawyer’s *Oxford Illustrated History of the Vikings*, Oxford 1997, pages 182 - 201

¹¹⁰ Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) *Constantine VII De administrando imperio* 1967

¹¹¹ Blue, L., F. Hocker & A. Englert *Connected by the Sea. Proceedings of the Tenth International Symposium on Boat and Ship Archaeology Roskilde 2003*, Oxbow 2006

¹¹² Brøgger, A.W. & H. Shetelig *The Viking Ships – Their Ancestry and Evolution*, Oslo 1971

¹¹³ Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

своего рода отделна категория сред викингските кораби, редом с другата група – големите. От по-малките съдове, използвани предимно с мирни и търговски цели може да се посочи така нареченият тип кнар (knarr), който бил предназначен за плаване по обширния Атлантически океан на запад¹¹⁴. Те били товарни съдове и могли да превозват 122 тона¹¹⁵. Кнар били използвани от норвежките викинги за транспортиране на добитък в Гренландия и могли на ден да изминават 75 мили¹¹⁶.

Също сходен по големина бил и карве – друг тип кораб, използван предимно за превозване на хора, жива стока и други стоки. Тъй като били подходящи за плаване в плитки води, те ставали и за крайбрежна навигация¹¹⁷. Този тип съд се използвал за мирни цели и не е бил предназначен за военни цели. Въпреки че не е толкова голям, колкото дългите викингски кораби, се смятало, че притежателят на карве имал висок социален статус¹¹⁸. По отношение на дизайна на този тип плавателен съд, в „Сага за Егитл Скатлагримсон“ за едноименния поет, воин и фермер се споменава, че карве са били обрисувани по външната страна и предизвиквали възхищение с красотата си¹¹⁹.

Друг тип по-малък търговски кораб е „феринг“¹²⁰. Наименованието произлиза от старонорвежката дума „feræingr“, която означава буквално “четири гребла”, тоест съд с четири гребла. Всъщност „феринг“ представлявал лодка, типично явление в плавателните традиции на северна и западна Скандинавия¹²¹. Такива лодки съпровождали големите съдове. Затова и такива били намерени и близо до кораба от Гокстад, датиращ от девети век и открит в погребален комплекс в Сандефьорд в Норвегия¹²².

Гореспоменатият кораб, открит в погребална могила във фермата Гокстад в селището Сандефьорд в южнонорвежката област Вестфолд и датиран дендрохронологично към 890 година, е представител на онези по-едри викингски плавателни съдове, които се използвали главно от норвежките викинги на запад¹²³.

¹¹⁴ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹¹⁵ Brogger A. W. & Shetelig H. *The Viking Ships: Their Ancestry and Evolution*, Oslo 1955

¹¹⁶ Пак там

¹¹⁷ Crumlin-Pedersen, O *Large and Small Warships of the North*, Oslo 1997

¹¹⁸ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Woodbridge 2001

¹¹⁹ Icelandic Saga online Database, *Egils saga*, <http://sagadb.org/>

¹²⁰ Crumlin-Pedersen, O *Ships as Indicators of Trade in Northern Europe 600-1200*, Oslo 1999

¹²¹ Пак там

¹²² Christensen, A.E., Ingstad, A.S & Myhre B. *Osebergdronningens Grav*, Oslo 1992

¹²³ Crumlin-Pedersen O & Thye B.M “The ship as symbol in prehistoric and medieval Scandinavia”, In: *Studies in Archaeology & History*, No. 1, Copenhagen 1995

Именно и тези по-големи викингски съдове трябва да намерят място в нашето изложение.

По-едрите викингски кораби съставляват втората категория викингски плавателни съдове. За обемните викингски кораби, които предимно имали военно предназначение и се използвали в големите водни басейни (Атлантическия океан), се говори и в скандинавската литература – например в „Сага за Егитл” на исландския поет Скатла Гримсон¹²⁴ и в наративната “Сага за Олав Тригвасон”¹²⁵, както и в историографията за викингската епоха. Такива са се използвали в периода между девети и тринадесети век¹²⁶. В запада тези кораби са били митологизирани с названието „дракари” поради наличието на елемент от драконова глава при носа¹²⁷. Анализ на дъбовия материал, с който са били построени тези кораби, показва, че поне един известен кораб е имало в Дъблин¹²⁸.

Като цяло, групата категория на големите викингски кораби могат да се разделят на няколко типа: Карв, снейк, скейд и дрекар¹²⁹. Тази класификация може да се направи на базата на няколко фактора – размер, данни за строежа и символиката на високия статус¹³⁰. Най-разпространената предпоставка за класифициране на дългите викингски кораби, обаче, е броят места за гребци на палубата¹³¹.

Карви е бил най-малкият сред категорията дълги (или големи) кораби¹³². Съгласно Гюлатинския закон (Гюлатинг) – на името на един от първите тингове или норвежки законодателни органи, Карв бил най-малкият кораб, който можел да се пригоди за военни цели, макар и най-често да бил използван за риболов и търговия¹³³. Той разполагал с 13 места за гребци¹³⁴. По принцип, кораб с брой на места за гребци между 6 и 16 може да се класифицира като Карви (karvi)¹³⁵. Най-известния образец на карва бил кораб, открит в Гокстад в Норвегия, който бил 23 метра дълъг и разполагал

¹²⁴ Icelandic Saga online Database, *Egils saga*, <http://sagadb.org/>

¹²⁵ Стурлусон, Снори „Саги за кралете на Севера”, том първи, София, 2003, стр. 147 - 241

¹²⁶ Hale, J. R. “The Viking Longship”, In: *Scientific American*, 1998, pages 58-66

¹²⁷ Brogger, A. W. *The Viking Ships, their Ancestry and Evolution*, Oslo 1951

¹²⁸ Пак там

¹²⁹ Crumlin-Pedersen, Ole *The Skuldelev Ships*, The Viking Ship Museum and the National Museum of Denmark.

¹³⁰ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹³¹ Пак там

¹³² Hutchinson, G. *Medieval Ships and Shipping*. Leicester University Press. London 1994

¹³³ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹³⁴ Crumlin-Pedersen O & Thye B.M “The ship as symbol in prehistoric and medieval Scandinavia”, In: *Studies in Archaeology & History*, No. 1, Copenhagen 1995

¹³⁵ Gøthche, M. *The Roskilde Ships*, Copenhagen 2006

със 16 места за гребане¹³⁶. Неговата структура – продълговат, широк, лесен за пренасяне, придавала на карви многофункционален характер, който го правел годни както за търговия и проучвания, така и за военни походи. По-конкретно, ширината на викингския кораб от Гокстад е била 5.2 метра, а дължината била 23 метра¹³⁷. Тъй като били доста широки, тези кораби били по-добре приспособени за ползване в обширните военни басейни на Атлантическия океан на Запада, отколкото тесните речни корита и проливи на изток. Но друга характеристика на големия кораб от Гокстад е, че бил доста дълбок – 1.8 метра поне¹³⁸.

Снекът (snekja) също бил кораб, използван за военни походи. Разполагал с поне 20 места за гребци¹³⁹. Един типичен съд от този тип бил приблизително 17 метра дълъг, широк 2.5 метра. Побирал екипаж от общо 41 човеци – 40 гребци и един кормчия¹⁴⁰. Снековете били един от най-често използваните викингски кораби от скандинавските конунги. Пример за това е датският крал Кнут Велики (995 – 1035), който използвал 1200 такива кораби в Норвегия през 1028 година¹⁴¹. В общи линии, снековете били норвежки тип плавателни съдове, които били изработени с цел маневриране сред дълбоките фьордове и атмосферните условия в Атлантическия океан. Обаче, имало и датски снекове, които били приспособени по-скоро за ниски крайбрежни райони. Теглото на един снек не било толкова голямо; те били толкова леки за носене, че не е имало нужда от пристанища, тъй като можели да бъдат полагани, изтегляни на плажа, а дори и пренасяни по суша¹⁴².

Скейд (skeid), което означава буквално – “прорязващия водите”, са били тип дълги военни кораби, които съдържали повече от 30 места за гребци¹⁴³. Корабите от този тип са сред най-големите викингски плавателни съдове, някога открити¹⁴⁴. Към този вид кораби принадлежи една група от пет кораба, наречени „Скулделев”, които ще бъдат разгледани малко по-напред.

¹³⁶ Crumlin-Pedersen O & Thye B.M “The ship as symbol in prehistoric and medieval Scandinavia”, In: *Studies in Archaeology & History*, No. 1, Copenhagen 1995

¹³⁷ Hutchinson, G. *Medieval Ships and Shipping*, London 1994

¹³⁸ Пак там

¹³⁹ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹⁴⁰ Пак там

¹⁴¹ Rasmus Nyerup *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden I Danmark og Norge, e ældre og nyere tider*, Soldin, 2013, s. 92

¹⁴² Пак там

¹⁴³ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹⁴⁴ Jensen, Jørgen *Denmarks oldtid: Yngre Jernalder og Vikingetid 400-1050 e. Kr.*, Gyldendal, 2001 s 413

Дрекарите (drekkar) е митологизираното название на вид големи бойни викингски кораби, които имали драконово изображение (или змиевидно), изваяно на носа¹⁴⁵. За тях се споменава в „Хролфс сага“ - сагата за норвежкия викинг Роло, основал Нормандия и от когото се смята, че са произлезли дуковете на Нормандия и английските крале (Вилхелм Завоевателя 1066-1087 – първият английски владетел с норманско потекло)¹⁴⁶. Дрекарите били изящно украсени с множество орнаменти и били използвани за плякосване и набези. Основният дървен материал, от който били изработвани тези дълги кораби, бил дъбът¹⁴⁷. Още един пример показва това – викингският кораб от Дъблин. Предполага се, че бил построен в 1060 година близо до Дъблин¹⁴⁸. Големи кораби, използвани с търговска и военна цел не само в западните морски басейни, но и в Северно море, били открити в разкошни владетелски могили в Дания – в селищата Хедбю и Ладбю¹⁴⁹. Вероятно те датирани от около 900 година. Още няколко образци на големи кораби, които датирани от единадесети век могат да се споменат. Това била група от пет викингски кораба, назовани „Скулделев“. Те били намерени на север от град Роскилде в Дания¹⁵⁰. Първият „скулделев“ кораб бил 16 метра дълъг и 4.8 метра широк и можел да побира малък екипаж от 8 до 10 души¹⁵¹. Основните два материала, от които е бил построен, са били дъбът и чамът¹⁵². Вторият кораб от тази група, обаче, бил много по-голям – побирал от 70 до 80 души екипаж, бил е 30 метра дълъг и 3.8 метра широк¹⁵³. Докато първият „скулделев“ кораб е бил построен в Западна Норвегия, то вторият е бил – в областта около Дъблин¹⁵⁴. Третият съд от тази редица бил 14 метра дълъг и 3.3 метра широк и бил използван предимно за товарене¹⁵⁵. Направен от дъб, е бил построен някъде в Дания. Той е бил добре пригоден за по-кратки плавания край датското крайбрежие, както и в Балтийско море. Екипажът

¹⁴⁵ Brøgger, A.W. & Shetelig, H *The Viking Ships. Their Ancestry and Evolution*, Oslo 1951

¹⁴⁶ Crumlin-Pedersen O & Thye B.M “The ship as symbol in prehistoric and medieval Scandinavia”, In: *Studies in Archaeology & History*, No. 1, Copenhagen 1995

¹⁴⁷ Интересно съвпадение е, че именно дъбът е фундаменталният дървесен вид, обожествяван в редица индоевропейски вявания – от древните латини, та включително и германските и келтските общности.

¹⁴⁸ Juel, H *Roar's Circle – a Viking Ship returns to the Sea*, Cambridge 2005

¹⁴⁹ Пак там

¹⁵⁰ Пак там

¹⁵¹ Crumlin-Pedersen, Ole *The Skuldelev Ships*, The Viking Ship Museum and the National Museum of Denmark

¹⁵² Пак там

¹⁵³ Пак там

¹⁵⁴ McGrail, S., 1993: *Medieval Boat and Ship Timbers from Dublin*. National Museum of Ireland. Medieval Dublin Excavations 1962-81. Ser. B, 3. Dublin: Royal Irish Academy

¹⁵⁵ Crumlin-Pedersen, Ole *The Skuldelev Ships*, The Viking Ship Museum and the National Museum of Denmark

му се предполага да съставлява от 5 до 6 човека¹⁵⁶. Четвъртият екземпляр – „Скулделев 4” бил също дълъг кораб, докато петият приличал на гореспоменатия тип „сnek” и е бил по-къс – 17.3 метра, както и по-тънък – само 2.5 метра широк. Екипажът му се вероятно е съставлявал 30 човека¹⁵⁷. Бил е построен в областта около датския град Роскилде с цел използването му в Балтийско море и датските води. Последният кораб от тази група, бил още по-дребен – 11.2 метра дълъг и 2.5 метра широк и бил пригоден главно за риболов. Построен е бил в западна Норвегия и побирал екипаж от 12-14 човека¹⁵⁸.

Най-известният и изследван пример от големите викингски кораби е бил корабът Усеберг (Osebergskipet), открит добре запазен покрай погребална могила близо до селището Тонсберг в областта Вестфолд¹⁵⁹. Всъщност Усеберг (на норвежки – “Oseberghaugen”, от старонорвежката дума “haug” – курган) представлявал некропол, в чиято структура самият кораб заемал съществено място. Могилата съдържала много археологически артефакти и два женски скелета¹⁶⁰. Заравянето на кораба и неговото включване в погребалния ритуал, за което се предполага от редица учени, датира от 834 година¹⁶¹. Обаче, отделни части от кораба са с датировка от около 800 година¹⁶². Смятало се, че този кораб, основен елемент в този погребален инвентар, бил един от най-красивите находки, оцелели от Викингската епоха¹⁶³. Големият 21.58 метра и широк 5.10 метра, корабът от Усеберг е бил построен почти изцяло само от дъбов материал¹⁶⁴. Корабът разполагал с 15 чифта дъбови дупки, през които се показвали греблата; това означавало, че имало място за 30 гребци¹⁶⁵. Въпреки големината си и годността си да издържа дълго на обширни морски пространства, корабът от Усеберг е бил относително чуплив. Следователно, се предполагало, че е бил използван първоначално за крайбрежно плаване¹⁶⁶.

От гореспоменатите данни за по-големите викингски кораби може да се направи заключението, че за тесните и изпълнени с различни препятствия речни корита на

¹⁵⁶ Пак там

¹⁵⁷ Пак там

¹⁵⁸ Varenius, B. *Det nordiska skeppet. Teknologi och samhällsstrategi i vikingatid och medeltid*. Stockholm 1992

¹⁵⁹ Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001

¹⁶⁰ Christensen, A.E, Ingstad, A.I. & Myhre *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, Oslo 1994

¹⁶¹ Brøgger, A.W., Falk, H. & Shetelig, H. *Osebergfundet*, 4 vols, Oslo 1928

¹⁶² Пак там

¹⁶³ Пак там

¹⁶⁴ Holck, P “The Oseberg ship burial, Norway: new thoughts on the skeletons from the grave mound”, In: *European Journal of Archaeology*, 2008, Vol. 9, No. 3: 185-210

¹⁶⁵ Christensen, A.E, Ingstad, A.I. & Myhre *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, Oslo 1994

¹⁶⁶ Пак там

западно руските и византийските територии са били подходящи малки по обем и площ и по-компактни и маневрени съдове. Затова и варягите използвали ладии и лодки вместо кораби в правия смисъл на думата, когато пътували към Византия.

2.3. Отношения между варяги и Византия

2.3.1. Войни

Отношенията между Византийската империя и варягите-руси, потеглили от своите политически и търговски средища в Швеция и Европейска Русия и основали една от най-големите средновековни държави – Киевска Рус, са противоречиви¹⁶⁷. Амбивалентността в отношенията между две или повече народности е типично и повтарящо се явление в средновековните исторически. Но изключително ярко е тя изразена в контекста на Византия и източните викингски дружини, потеглили на юг с търговска и военна цел.

За да бъдем по-конкретни, обаче, би било уместно да споменем, че тази двойственост се основава на присъствието от една страна на множество военни действия, но от друга страна и на група мирни договори за заселване, военно сътрудничество и установяване на търговски отношения между империята и новите заселници (понякога завоеватели). В тази връзка, мирните договори между средновековния политически колос и русите се базирали на взаимен интерес, който имал няколко аспекта. Първо, този интерес е бил търговско обоснован – варягите получавали ценности като скъпоценни вещи (монети, съкровища, скъпоценности), а византийците – роби, кехлибар, материали от ценни животни (кожи от норки, които трудно се намират в по-южните територии на Византийската империя)¹⁶⁸; второ, той е имал военно-икономическо естество – снажните и войнствени варяги осигурявали способни воители, които служели като федерати - помощно допълнение към византийската войска (ауксилия) срещу нарастващата арабска заплаха от изток или пък членове на престижната имперска гвардия, телохранители на императора (варяжкия корпус)¹⁶⁹; и трето – той е имал и социална функция – смятало се е за престижно да служиш във византийската армия и още повече като личен телохранител (довереник) на императора¹⁷⁰. С други думи, варягът, постъпил на служба при императора на най-голямата средновековна формация, е получавал висок социален статус; бил е почитан и

¹⁶⁷ Hanak, Walter K. "The Infamous Svyatoslav: Master of Duplicity in War and Peace?", In: Miller, Timothy S.; Nesbitt, John *Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of George T. Dennis, S.J.*, Washington 1995

¹⁶⁸ Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

¹⁶⁹ Брюсова, В.Г. „Русско-византийские отношения середины XI века“, В: Вопросы истории, 1973, No. 3, стр. 51-62

¹⁷⁰ Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston 2004

уважаван. Като допълнение, можем да упоменем и факта, че варяжките отреди, подписали договор да станат федерати или съюзнически помощни военни структури, получавали и други привилегии като например възможността за постоянно заселване, земя, роби и достъп до имперските покои в по-топлите и климатично привлекателни южни земи и в цветущата столица Константинопол (Миклагард)¹⁷¹. Така че военните походи на варягите, примесени с мирни договори и установяване на общ взаимен интерес с Византия, са компонент от историческата представа за пътуването на викингите на юг.

В периода между девети и единадесети век или по-точно от 860 до 1043 година са настъпили общо шест войни между Византия и русите. Всяко военно събитие се свързвало с похода на варягите към византийските земи.

Първият поход на варягите към Византия е експедицията по Мраморно море, наричано от византийците Пропонтис (Προποντις) през 30-те години на девети век¹⁷². С тази експедиция, която е настъпила със сигурност преди 842 година или в периода на иконоборството¹⁷³, е засвидетелстван първият контакт между русите и Византийската империя¹⁷⁴. Тя се споменава и в житието на византийския епископ Свети Георги Амадстрийски (починал 802 или 807), както и в Житието на Дякон Игнатий (790-845), които описвали русите като народност, известна със своята жестокост и варварство¹⁷⁵. По-конкретно, според текста на житието, източните викинги неведнъж нападали крайбрежието на Мраморно море, вероятно като се опитвали да стигнат и в Константинопол, преди да се обърнат на изток и да се устремят да плякосват областта Пафлагония в северната част на Мала Азия, включително и западночерноморския град Амасра¹⁷⁶. Този труд е един от първите сведения за пристигането на русите в югоизточна Европа¹⁷⁷. Това събитие се споменава и в едно друго житие, написано на славянски в 15-и век – това за Свети Стефан Сугдейски, който споменава, че някой си Бравлин вероятно опустошил целия Крим, включително и град Судак в южната част на полуострова през 790 година¹⁷⁸. За да спре конфликта византийският император Теофил

¹⁷¹ Blöndal, S & Benediktz, B.S *The Varangians of Byzantium. An Aspect of Byzantine Military History*, Cambridge 1978

¹⁷² Василиевски, Василий „Русско-византийския изследовалния”, Санкт-Петербург, 1893

¹⁷³ Пак там

¹⁷⁴ Vernadsky, George “The Problem of the Early Russian Campaigns in the Black Sea Area”, In: *American Slavic and East European Review* 1949; Volume 8, No. 1, p. 1-9

¹⁷⁵ Василиевски, Василий „Русско-византийския изследовалния”, Санкт-Петербург, 1893

¹⁷⁶ Пак там

¹⁷⁷ Пак там

¹⁷⁸ Vernadsky, George “The Problem of the Early Russian Campaigns in the Black Sea Area”, In: *American Slavic and East European Review* 1949; Volume 8, No. 1, p. 1-9

(813-842) им предложил престижна дипломатическа служба, земи и безопасен път на варягите през франкските земи, за да стигнат до Константинопол, като в замяна на това ги използвал за имперски пратеници, изпратени във Франкската империя с цел укрепване на отношенията с Лудвиг Благочестиви (778-840), за което се споменава във вече цитираните Бертински летописи или Анали на Сан Бертин¹⁷⁹.

Втори опит за военен контакт между Византия и варягите е русо-византийската война от 860 година¹⁸⁰. Причината за този конфликт била построяването на крепостта Серкел от византийците, която ограничавала търговските дейности на русите по река Дон в полза на хазарите¹⁸¹. Едновременно с това поради нарастващата заплаха от изток – Абасидския халифат, Византия била принудена да се сражава на два фронта. Поради това набезите на русите по черноморското крайбрежие се оказвали успешни. Освен това, за да бъдем и по-специфични, арабите настъпвали успешно и завладявали ключови византийски територии в Мала Азия като например крепостта Лулон, приближавайки Константинопол¹⁸². Според Несторовата хроника двамата варяги Асколд и Дир повели флота от 200 съда по бреговете на Босфора и започнали да плячкосват покрайнините на Константинопол¹⁸³, а според Брюкселската хроника това станало на 18 юни 860 година¹⁸⁴. Освен това, варягите нахлули и в Принцовите острови, близо до устието на Босфора към Мраморно море, където патриарх Игнатий Константинополски (847-858) бил заточен, и съсекли с брадвите си някои от неговите свещеници на корабите си¹⁸⁵. Освен заетостта в битка срещу арабите на изток, византийската армада, градският защитен гарнизон и войска били ангажирани и в Егейско и Средиземно море, където норманите съставлявали заплаха¹⁸⁶. Така че Босфорът, Черноморието и Мраморно море били уязвими пунктове и Византия отново била принудена да сключва договор, за да омилостиви нашествениците, както ще видим по-нататък.

Третият военен конфликт между Византия и русите избухнал в 941 година и бил подбуден от казарите, които търсели възмездие, понеже император Роман Лакапин (920-948) предприел преследвания срещу евреите, а казарите били приели Юдейзма

¹⁷⁹ Сакхаров, Андрей „Дипломати ядревней Руси: IX – первая половина X в.“ Москва 1980

¹⁸⁰ Logan, Donald *The Vikings in History*, Routledge 1992

¹⁸¹ Брюсова, В.Г. „Русско-византийские отношения середины XI века“, В: Вопросы истории, 1973, Но. 3, стр. 51-62

¹⁸² Vasiliev, Alexander *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Cambridge 1925

¹⁸³ Cross, S.H & Sherbowitz-Wetzor, O.P (trans) *The Russian Primary Chronicle*, Cambridge 1953

¹⁸⁴ Сакхаров, Андрей „Дипломати ядревней Руси: IX – первая половина X в.“ Москва 1980

¹⁸⁵ Cross, S.H & Sherbowitz-Wetzor, O.P (trans) *The Russian Primary Chronicle*, Cambridge 1953

¹⁸⁶ Vasiliev, Alexander *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Cambridge 1925

като официална религия¹⁸⁷. Според казарската кореспонденция между отговорника за външните отношения в Арабския халифат Хасдай ибн Шапрут и казарския владетел Йосиф руският княз Игор първи (912-945) се съюзил с печенегите и акостира на северното крайбрежие на Мала Азия, където превзел областта Битиния¹⁸⁸. Според византийския дипломат и епископ Лиутпранд Кремонски (920-972) византийската флота използвала погубващата смес гръцки огън срещу варяжката флота, която обградила имперските съдове; за да се спасяват от огъня, варягите скачали във водата, а заловените оцелели руси били обезглавени¹⁸⁹. Обаче, това не спряло езичниците да продължат да плячкосват покрайнините на Константинопол. След намесата на византийските генерали Йоан Куркус и Бардас Фокас, киевските руси се подготвили за операции в тракийските земи¹⁹⁰. Византийското нападение с гръцки огън подгонила доста варяжки ладии, които се завърнали в своите бази в Крим¹⁹¹.

След като било подписано примирие, следващият военен поход на русите срещу Византийската империя последвал през периода между 968 и 971 година¹⁹². Синът на Игор Киевски, който организира предходното нападение срещу византийските области, и неговата жена Олга – Светослав първи (наричан и Свентослав) (942-972) предприел поход срещу земите на юг от река Дунав, където се намирала България. Византийците уговорили Светослав да нападне България, която е била разделена между цар Самуил (едноличен цар от 997-1014) и дамата му братя Борис Втори и Роман¹⁹³. След като Светослав превзел голяма част от българската територия, император Никифор Втори Фока (963-969) се обърнал срещу русите и ги победил в източна България, която преминала в ръцете на Византия. Войнолюбивият император Никифор Втори Фока (963-969) отново отстъпил българските земи на Светослав поради безпокойството си от арабите¹⁹⁴. Князът на русите завладял и други български земи и се сформирал българо-руски съюз срещу Византия. Обаче следващият византийски император Йоан Цимисхи (969-976) повел войската си в северна България и превзел Преслав, след което Светослав напуснал България и сключил примирие¹⁹⁵.

¹⁸⁷ Golb, N. & Pritsak. *O Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*, New York 1982

¹⁸⁸ Пак там

¹⁸⁹ Squatriti, Paolo (trans.) *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, Washington 2007

¹⁹⁰ Сакхаров, Андрей „Дипломати ядревней Руси: IX – первая половина X в.“ Москва 1980

¹⁹¹ Squatriti, Paolo (trans.) *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, Washington 2007

¹⁹² Uspensky, Fyodor *The History of the Byzantine Empire 2*, Moscow 1997

¹⁹³ Божилов, Иван & Гюзелев Васил „История на България в три тома“, том първи, София 1999

¹⁹⁴ Пак там

¹⁹⁵ Пак там

Петият конфликт с Византия е през 1024 година, когато 800 руси с 20 кораба навлезли в Босфора и победили местната гръцка крайбрежна стража. Обаче, щом пристигнали в остров Лемнис в Егейско море, варягите били разбити от силна византийска флота¹⁹⁶. Тази морска битка не е била документирана в киевски източници.

Последното сражение на русите срещу Византия настъпило през 1043 година, когато киевският княз Ярослав Първи Мърди (978-1054) безуспешно направил опит да плякоса Константинопол с корабите си¹⁹⁷. Очевидецът на битката – византийският монах, писател и летописец Михаил Псел подробно обяснил как русите били победени край остров Лемнос; посочва, че византийците са използвали гръцки огън¹⁹⁸. Византийците пратили и 14 кораба да преследват разпръснатите „моноксили” на русите, които обаче успели да спасят княз Владимир. По време на битката силен киевски контингент от 6000 бойци, предвождани от Вишата и неучаствал във морското сражение, бил пленен от византийците и отведен в Константинопол¹⁹⁹. Към този военен конфликт, обаче, историци свързвали и Кримския поход от една година по-късно след морското поражение. През 1044 русите завзели и крепостта Корсун (Херсонес, Χερσόνησος)²⁰⁰. Полският историк Масией Стриковски (1547-1593) споменава, че Ярослав изпратил сина си Владимир да превземе кримското търговско средище на Византийската империя.²⁰¹ Освен това се предполага, че по това време (1045) е била основана в Новгород катедралата „Света София” по времето на именно този Владимир Велики (980-1015). Византийците решили да сключат примирие, тъй като византийците били ангажирани в други военни действия²⁰².

2.3.2. Договори

Освен горепосочените военни действия, отношенията на Византийската империя с русите били основани и на договори, които, както казахме, имали взаимен интерес. Византия е подписала пет пъти договор с варягите: 907 година; 911 година, 945 година, 971 и 1045 година.

Според Несторовата хроника първият договор между Византия и русите е бил сключен в 907 година в резултат на набезите на Олег срещу Константинопол²⁰³. Текстът

¹⁹⁶ Гюзелев, Васил и колектив „Викингите – мореплаватели, откриватели, създатели.”, София 2001

¹⁹⁷ Vernadsky, George “The Byzantine-Russian War of 1043”, In: *Sudostforschungen*, No XII, Munchen 1953

¹⁹⁸ Брюсова, В. Г. „Русско-византийския отношения середины XI века”, В: Вопросы истории, 1973

¹⁹⁹ Пак там

²⁰⁰ Пак там

²⁰¹ Chronicle of Poland, Lithuania, Samogitia and of Ruthenia of Kiev, Moscow, Novgorod... (full text in Polish: *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiój Rusi Macieja Strykowskiego*), Warsaw 1985

²⁰² Брюсова, В. Г. „Русско-византийския отношения середины XI века”, В: Вопросы истории, 1973

²⁰³ Franklin, Simon *Byzantium-Rus-Russia*, Michigan 2002

на договора е запазен в Киевската хроника, като в него са споменати имената на петимата руси, които положили подписа си върху него – Карл, Фарулф, Вермунд, Хролаф и Стейнвит²⁰⁴. Според документа Киевска Рус е бил конгломерат от няколко градски средища: Киев, Чернигов, Переяслав, Полоцк, Ростов и Любеч²⁰⁵. Освен това, договорът се отнася и за статута на колонията на варяжки търговци в Константинопол²⁰⁶. Варягите били упълномощени да влизат в Константинопол през специална порта и без оръжия, както и придружавани от представители на имперската гвардия, не повече от петдесет човека по едно и също време²⁰⁷. След като пресичали прага, русите търговци били записвани от имперските власти с цел да им бъде давана храна и месечна издръжка в продължение на половин година²⁰⁸. В края на текста е представена кратка церемония, в която византийците целували кръста, докато варягите се заклевали в своите оръжия и призовавали боговете Перун и Велес, които също били споменати и в Несторовата хроника²⁰⁹.

Макар и някои историци²¹⁰ да приемат второто споразумение от 911 година като приложение или компонент на гореспоменатия първи договор, по-логично би било да го поставим като отделен такъв. Документът от 911 година е определян като най-всестранния и подробен договор, подписан между Византийската империя и русите в десети век, тъй като той регулира търговските отношения от една страна, както и възможността за участие във византийските помощни войски в качеството на федерати или членове на имперската гвардия от друга страна²¹¹. Освен това текстът засяга и разпоредби относно възможността на варягите да получат постоянна земя и разрешение за пребиваване²¹². Русите получавали възможността да заемат и престижната социална позиция на имперски пратеник; изброени са няколко варяги, които стават пратеници – Фарулф, Ингялд, Карл, Гунар, Ками, Хроар, Ангантюр и други²¹³. Допълнително, договорът съдържа и клаузи, които уреждали откупи на пленници, обмяна на престъпници²¹⁴. За разлика от предишния договор, този е бил лично подписан от

²⁰⁴ Пак там

²⁰⁵ Петрухин, В.Я. „Начало этнокультурной истории Руси IX–XI веков”, Смоленск 1995

²⁰⁶ Lind, John “Varangians in Europe’s Eastern and Northern Periphery”, In: *Ennen & nyt*, Volume 4, 1997

²⁰⁷ Пак там

²⁰⁸ Uspensky, Fyodor *The History of the Byzantine Empire*, Vol. 2, Moscow 1997

²⁰⁹ Lind, John “Varangians in Europe’s Eastern and Northern Periphery”, In: *Ennen & nyt*, Volume 4, 1997

²¹⁰ Пак там

²¹¹ Левченко, М.В. „Очерки по истории русско-византийских отношений”, Москва 1956, с. 556

²¹² Литаврин, Г.Г. „Условия пребывания древних русов в Константинополе в X в. и их юридический статус”, В: Византийский временник, 1993

²¹³ Левченко, М.В. „Очерки по истории русско-византийских отношений”, Москва 1956

²¹⁴ Литаврин, Г.Г. „Условия пребывания древних русов в Константинополе в X в. и их юридический статус”, В: Византийский временник, 1993

тогавашния византийски император Лъв Шести Философ (886-912)²¹⁵. Според някои историци в десети век не е бил подписван друг многостранен и комплексен по структура договор в Европа²¹⁶.

Докато в договора от 911 година варягите придобили доста привилегии, то третият такъв, подписан от вече споменатия император Константин Седми Порфирогенет, се оказал по-неуспешен. Договорът е бил подписан 944 или 945 с варяжкия княз Игор като резултат от военна експедицията от началото на 940 година срещу Константинопол, завършила с погром за русите²¹⁷. Според текста на Несторовата хроника една част от варяжките пратеници вече не се молели на Перун и Велес, тъй като били приели Християнството²¹⁸. С други думи голяма част от руския елит била покръстена. Някои клаузи от предходния договор били повторени, но освен това русите обещали да не нападат крепостта Херсонес, византийския анклав в Крим. Устието на река Днепър (Белобережие) трябвало да се управлява и контролира не само от русите, а и от византийските власти²¹⁹. Но на варягите им било забранено да зимуват там, както и да нападат местни селища²²⁰. Някои постановления на морското право били наложени с този договор – с цел да се отличат мирните търговци от нашественици, всеки руски плавателен съд е бил длъжен да носи удостоверение (или грамота) от киевския княз. Този документ трябвало да съдържа информация относно броя души и кораби, плаващи към Константинопол. В противен случай корабите на русите щели да бъдат задържани от имперските власти²²¹.

Четвъртият договор от 970 година е най-тясно свързан с историята и по-точно с едни от последните години преди падане на Първото българско царство. Византийците подтикнали княз Светослав да нападне България и да завземе голяма част от българската територия, особено от източната ѝ част²²². След като византийците се обърнали срещу русите и ги победили, примирие били постигнато отново, но източна България била отстъпена на Византия²²³. Основната цел на засилващата се Византийска

²¹⁵ Бибииков, М.В. „Русь в византийской дипломатии: договоры Руси с греками X в.“, В: Древняя Русь. Вопросы медиевистики, № 1(19), 2005

²¹⁶ Левченко, М.В. „Очерки по истории русско-византийских отношений“, Москва 1956

²¹⁷ Литаврин, Г.Г. „Условия пребывания древних русов в Константинополе в X в. и их юридический статус“, В: Византийский временник, 1993

²¹⁸ Перетц Адрианов (перев.) „Повесть временных лет“, Москва 1950

²¹⁹ Литаврин, Г.Г. „Условия пребывания древних русов в Константинополе в X в. и их юридический статус“, В: Византийский временник, 1993

²²⁰ Пак там

²²¹ Пак там

²²² Божилков, Иван & Гюзелев Васил „История на България в три тома“, том първи, София 1999

²²³ Пак там

империя, която се сдобила и с много териториални придобивки във военни действия срещу арабите, с този мир била да си изгради мрежа от съюзници около България. Освен това Византия използвала Светослав като средство за оказване на дипломатическо влияние върху България.

Последният, пети договор поставя край на военния конфликт от 1043 година, който се оказва неуспешен за флотата на русите, ръководена от най-стария син на Ярослав Първи – Владимир Ярославич (1020-1052), както и за руската войска от 6000 воители, предвождана от варяжкия военачалник Вишата²²⁴. След като осемстотин руски пленници били ослепени, договoрът бил подписан. На Вишата му било разрешено да се завърне в Киев²²⁵. Според условията един от синовете на Ярослав – Всеволод Първи трябвало да се ожени за Анастасия, дъщеря на император Константин Девети Мономах (1042-1055). Синът на Всеволод трябвало да приеме името „Мономах” и станал известен като Владимир Мономах (1113-1125), тоест да приеме византийско родово име, което потвърждавало своего рода индикация за върховенство на византийците.²²⁶

Войни, договори между „рус” и Византия на базата на редица споменати извори

Завършваща война/и	Примирие	Византийски император, приел договора	Славянско и скандинавско име на киевския княз, приел договора
Поход срещу Византия 830-те и конфликти от 860 и 907 година	Договор от 907 година	Лъв VI Философ (886-912)	Олег (Хелгу) (879-912)
Руско-византийска война 911 година	Договор от 911 година	Лъв VI Философ (886-912)	Олег (Хелгу) (879-912)
Руско-византийска война от 941 година	Договор от 945 година	Константин VII Багренородни (913-959)	Игор I (Ингвар) (912-945)
Руско-византийска война от 970 година	Договор от 971 година	Йoан I Цимисхи (969-976)	Светослав I (Свен) (942-972)
Руско-византийски войни между 987, 1024 и 1043 години	Договор от 1045 година	Константин IX Мономах (1042-1054)	Ярослав I Мъдри (978-1054)

2.4. Значение на пътя на в наюг

²²⁴ Бибииков, М.В. „Русь в византийской дипломатии: договоры Руси с греками X в.”, В: Древняя Русь. Вопросы медиевистики, № 1(19), 2005

²²⁵ Левченко, М.В. „Очерки по истории русско-византийских отношений”, Москва 1956

²²⁶ Пак там

Най-голямото значение на “путь из варяг в греки”, е че той допринесък за оформянето на международните търговски отношения в периода между десети и единадесети век²²⁷. Началото на активното функциониране на тази търговска артерия от Скандинавия и Прибалтика през Киев та към Византийската империя се отнася именно към десети век²²⁸. Във втората половина на единадесети век и началото на дванадесети век се засилили търговските връзки между укрепените търговски центрове на източните викинги във Византия и Европейска Русия и Западна Европа (тоест не само Византия)²²⁹. Въпреки че в девети век тези пътища се използвали предимно за грабителски набези и нападения срещу жителите, населяващи периферните области на Византийската империя (Черноморие, Анатолия, Мраморното крайбрежие), тяхното значение нараснало, тъй като допринесло за развитието и материалното обогатяване не само на Византия, но и на други европейски градове през десети и единадесети век. В тази връзка може да си спомним и какви стоки са били търгувани – освен роби, знатни и сребърни накити, скъпоценни камъни, кехлибар, оръжия, месо, кожи и прочие. Не можем да отречем, че пътуванията на източните викинги (руси) във Византия, включително и в Западна Европа, са допринесли за културно-икономическия разцвет на големи европейски области. Не на последно място, те допринесли и за оформянето на етническата карта на източната половина от Европа. Смесването на различни в етническо отношение народности, от една страна угро-фински, германски и славянски племена, а от друга страна и намесата и на други народности като казари и печенеги допринасят за оформянето на етническо-културното многообразие в Източна Европа. Можем да споменем и България, която също е взела активно участие в тези миграционно-етнически процеси. Пътуванията на варягите към Византия и фактът, че те са минавали и през България - влиятелна политическа сила в непосредствена близост до Империята, подсилват разнообразието на етническата мозайка в Югоизточна Европа.

²²⁷ Звягин Ю.Ю. „Путь из варяг в греки. Тысячелетняя загадка истории”, Москва 2009

²²⁸ Пак там

²²⁹ Спомняме си участието на източни викинги във византийското пратеничество в Ингелхайм във Франкската империя, за което пише историци и археолози нато поляка Дучко (Duczko).

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Arbman, H. Birka, *Sveriges äldsta handelsstad*, Stockholm 1939
- Arnold, B. „Pirogues monoxyles d'Europe centrale – construction, typologie, evolution 1-2”.
En: *Archaeologie neuchâteloise* 20-21. Neuchâtel 1996
- Bill, J. “Ships and Seamanship, In: Peter Sawyer’s *Oxford Illustrated History of the Vikings*,
Oxford 1997
- Birkeland, H *Nordens historie I middelalderen etter arabiske kilder* (Skrifter utgitt av Det
Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Historiske-Filosofiske Klasse No 2), Oslo 1954
- Blue L, Hocker F, Englert A *Connected by the Sea. Proceedings of the Tenth International
Symposium on Boat and Ship Archaeology*, Roskilde 2006
- Blöndal, S. *The Varangians of Byzantium*, Cambridge 1978
- Blöndal, S & Benedikz, B.S *The Varangians of Byzantium. An Aspect of Byzantine Military
History*, Cambridge 1978
- Brutzkus, J. “The Khazar Origin of Ancient Kiev”, In: *Slavonic and East European Review.
American Series*, 1944, Vol. 3, No. 1, pages 108-124
- Brøgger, A.W. & H. Shetelig, *The Viking Ships - Their Ancestry and Evolution*, Oslo 1971
- Christensen, A.E., Ingstad, A.S & Myhre B. *Osebergdronningens Grav*, Oslo 1992
- Christensen, A.E, Ingstad, A.I. & Myhre *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske
nasjonalskatt i nytt lys*, Oslo 1994
- Cross, S.H & Sherbowitz-Wetzor, O.P (trans) *The Russian Primary Chronicle*, Cambridge
1953
- Crumlin-Pedersen O & Thye B.M “The ship as symbol in prehistoric and medieval
Scandinavia”, In: *Studies in Archaeology & History*, No. 1, Copenhagen 1995
- Crumlin-Pedersen, O. *Ships as Indicators of Trade in Northern Europe 600-1200*, Oslo 1999
- Crumlin-Pedersen, O. *Large and Small Warships of the North*, Oslo 1997
- Crumlin-Pedersen, O. *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig
Ships and Boats of the North 2*, Roskilde 1997
- Crumlin-Pedersen, O. *The Skuldelev Ships*, The Viking Ship Museum and the National
Museum of Denmark 1995
- Davidson, Ellis *The Viking Road to Byzantium*, Oxford 1976
- Duczko, W. *Viking Rus, Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Boston

2004

- Forte, Angelo; Oram, Richard & Pedersen Frederik *Viking Empires*, Cambridge 2005
- Franklin, S & Shepard, J. *The Emergence of Rus 750-1200*, London 1996
- Franklin, S *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950-1300*, Cambridge 2002
- Franklin, Simon *Byzantium-Rus-Russia*, Michigan 2002
- Garipzanow, I “The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos”, In: *Ruthenica* 2006
- Golb, N. & Pritsak. O *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*, New York 1982
- Gwyn Jones, A *History of the Vikings*, Oxford 2001
- Gøthche, M. *The Roskilde Ships*, Copenhagen 2006
- Hale, J. R. “The Viking Longship”, In: *Scientific American*, 1998
- Hanak, Walter K. “The Infamous Svjatoslav: Master of Duplicity in War and Peace?”, In: Miller, Timothy S.; Nesbitt, John *Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of George T. Dennis*, S.J, Washington 1995
- Heather, Peter *Empires and Barbarians: the Fall of Rome and the Birth of Europe*, Oxford 2010
- Hedenstierna-Jonson, Ch. “Rus, Varangians and Birka Warriors”, In: L. Holmquist Olausson & M, Olausson *The Martial Society, Aspects on Warriors, Fortifications and Social Change from the Bronze Age to the 18th Century*, Stockholm 2009
- Holck, P “The Oseberg ship burial, Norway: new thoughts on the skeletons from the grave mound”, In: *European Journal of Archaeology*, 2008, Vol. 9, No. 3
- Hutchinson, G. *Medieval Ships and Shipping*, London 1994
- Jansson, I “Skandinavien, Baltikum och Rus under vikingatiden”, In: A. Loit *Det 22. Nordiske historikermøte Oslo 13.-18 August 1994*, vol. I: Norden og Baltikum, Oslo 1994
- Jenkins, R. H. Constantine VII Porphyrogenitus, *De administrando imperio: Commentary*, London 1962
- Jensen, Jørgen *Denmarks oldtid: Yngre Jernalder og Vikingetid 400-1050 e. Kr.*, Gyldendal, 2001
- Jesch, Judith *Ships and Men in the late Viking Age: the Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Nottingham 2001
- Juel, H *Roar’s Circle – a Viking Ship returns to the Sea*, Cambridge 2005
- Klejn, L.S. “Soviet archaeology and the role of the Vikings in the early history of the Slavs”, In: *Norwegian Archaeological Review* 1975
- Lind, John “Varangians in Europe’s Eastern and Northern Periphery”, In: *Ennen & nyt*,

- Volume 4, 1997
- Logan, Donald *The Vikings in History*, Routledge 1992
- Logothetes Symeon Chronicon, Bonn 1838, online
- Martin J. *Treasure of the Land of Darkness. The Fur Trade and its Significance for Medieval Russia*, Cambridge 1986
- McGrail, S. *Medieval Boat and Ship Timbers from Dublin. National Museum of Ireland. Medieval Dublin Excavations 1962-81* Dublin 1993
- Montgomery, J.E. "Vikings and Rus in Arabic Sources", In: Y. Suleiman *Living Islamic: Studies in Honour of Carole Hillenbrand*, Edinburgh 2002
- Moravcsik, G. & Jenkins R. J. (trans.) Constantine VII *De administrando imperio* 1967
- Nelson, J (trans.) *The Annals of St-Bertin*, Manchester 1991
- Nosov, E. N. "Historical ties between the population of the Novgorod Land centre and the Baltic countries in the 9th-10th centuries", In: *ISKOS* 4, 1984
- Page, Raymond, I. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials, and Myths*, Toronto 1995
- Pons-Sanz, S.M. "Whom did al-Ghazal meet? An exchange of embassies between the Arabs from al-Andalus and the Vikings", In: *Saga-Book*, 2004
- Rasmus Nyerup *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden I Danmark og Norge, e ældre og nyere tider*, Soldin, 2013
- Raudonikas, W. J. "Svenskt och finskt i Gardarike. Grävningar i Ladogaområdet", I: *Fornvännen* 1930
- Squatriti, Paolo (trans.) *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, Washington 2007
- Thomsen, Vilhelm *The Relation between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, Oxford 1877
- Uspensky, Fyodor *The History of the Byzantine Empire* 2, Moscow 1997
- Varenius, B. *Det nordiska skeppet. Teknologi och samhällsstrategi i vikingatid och medeltid* Stockholm 1992
- Vasiliev, Alexander *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Cambridge 1925
- Vernadsky, G. *Byzantium and Southern Russia. Two Notes, Byzantion*, Cambridge 1941
- Vernadsky, George "The Problem of the Early Russian Campaigns in the Black Sea Area", In: *American Slavic and East European Review* 1949; Volume 8, No. 1
- Vernadsky, George "The Byzantine-Russian War of 1043", In: *Sudostforschungen*, No XII, Munchen 1953
- Адрианова-Перетц, В.П & Лихачев Д.С. „Повесть Временных Лет”, Санкт-Петербург

- 1996
- Артаманов, М. И. „Вопросы расселения восточных славян и советская археология”, Москва 1967
- Бернштейн-Коган С. В. „Путь из варяг в греки”, В: Вопросы географии 1950
- Бибииков, М.В. „Русь в византийской дипломатии: договоры Руси с греками X в.”, В: Древняя Русь. Вопросы медиевистики, № 1(19), 2005
- Божилев, Иван „Византийският свят”, София 2008
- Божилев, Иван & Гюзелев Васил „История на България в три тома”, том първи, София 1999
- Брюсова, В.Г. „Русско-византийские отношения середины XI века”, В: Вопросы истории, 1973, Но. 3
- Василиевски, Василий „Русско-византийские исследование”, Санкт Петербург 1893
- Греков, Б. Д. „Киевская Русь”, Москва 1949
- Гюзелев, Васил и колектив „Викингите – мореплаватели, откриватели, създатели.”, София 2001
- Дубов, И. И. „Северо-восточная Рус в эпоху средневековья”, В: Историко-археологические очерки, Ленинград 1982
- Звягин Ю. Ю. „Путь из варяг в греки. Тысячелетняя загадка истории.” Москва 2009
- Ибн Даста, Абу-Али Ахмеда Из. „Книги драгоценных сокровищ” - онлайн източник http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/X/Garkavi_mus_pis/23.htm
- Илински, Г. „Самбатас Константина Порфирородного”, В: М. Тершаковець Юбилейный сборник па пошану Академика Грушевского, Киев 1929
- Левченко, М.В. „Очерки по истории русско-византийских отношений”, Москва 1956
- Литаврин, Г.Г. „Условия пребывания древних русов в Константинополе в X в. и их юридический статус”, В: Византийский временник, 1993
- Макаров, Н. А. „Средневековое расселение на Белом Озере”, Москва 2001
- Мачинский Д. А. „Миграция славян в I тыс. н. э (по письменным источникам с привлечением данных археологии), Москва 1981
- Мельникова, Е. А. “Древняя Русь в свете зарубежных источников”, Москва 1999
- Мельникова, Е. А. & Петрухин В. Я. „Название „Русь” в этнокультурной истории Древнерусского госьдарства (IX-X вв.), Москва 1989
- Михайлов, Емил Хр. „Руси и българи през ранното средновековие (602-964)”, София 1990
- Носов, Е. Н. „Первые скандинавы в Северной Руси”, В: Викинги и славяне, Москва

1998

- Павел, Георгиев „За произхода на северите, В: „България, земя на блажени... In memoriam Professoris Iordani Andreevi, Велико Търново 2010
- Перетц Адрианов (перев.) „Повесть временных лет”, Москва 1950
- Петрухин, В. “Начало этнокультурной истории Руси IX—XI веков”, Смоленск 1995
- Плечко, Л. А. “Старинные водные пути”, Москва 1985
- Рыбаков, Б. А. „Древняя Русь”, Москва 1963
- Рыбаков Б. А. “Киевская Русь и русские княжества в XII—XIII вв.”, Москва 1982
- Сахаров, Андрей „Дипломаты ядревней Руси: IX – первая половина X в.”, Москва 1980
- Седов, В. В. „Восточные славяне в VI-XIII вв.”, Москва 1982
- Седов, В. В. „Длинные курганы кривичей”, Москва 1974, стр. 36 – 41
- Стурлусон, Снори „Саги за кралете на Севера”, том първи, София, 2003
- Томсен, Вилхелм „Начало русского государства” (перевод немецкой), Москва 1891
- Chronicle of Poland, Lithuania, Samogitia and all of Ruthenia of Kiev, Moscow, Novgorod...
(full text in Polish: Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego), Warsaw 1985
- Icelandic Saga online Database, Egils saga, <http://sagadb.org/>